

► **Restanten van Romeinse fort nog goed zichtbaar in huidige stad**

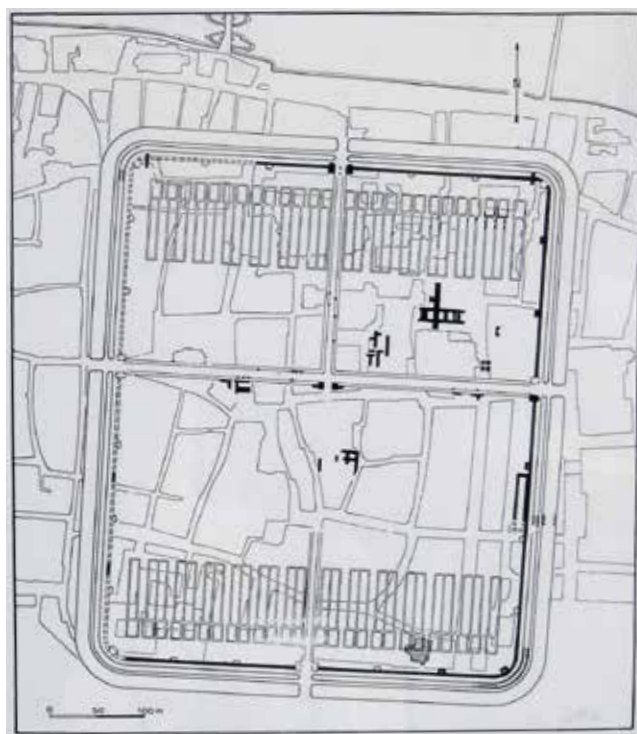
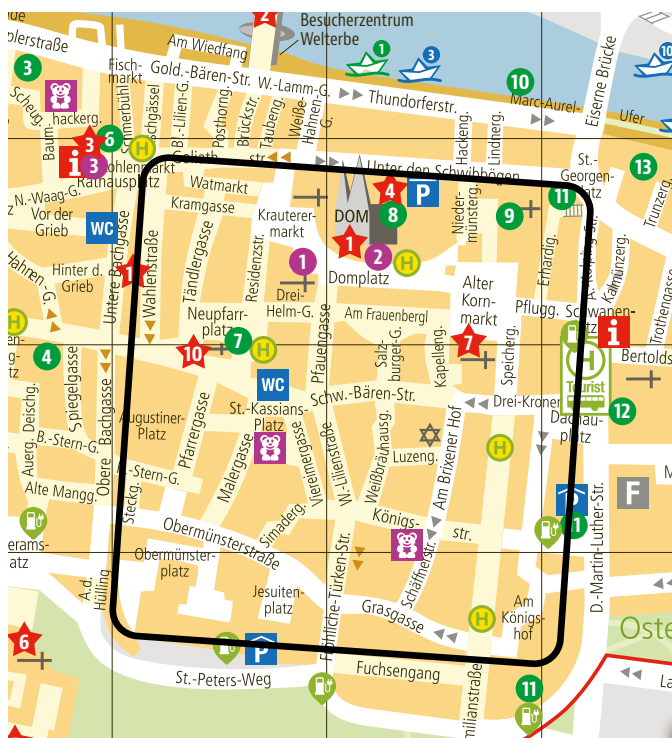

De meest noordelijke stad van Italië

*Regensburg, een stad in het zuiden van Duitsland aan de Donau waar die rivier haar meest noordelijke punt bereikt, beschikt nog over een gaaf bewaard middeleeuws centrum. Die binnenstad kwam ongeschonden door de Tweede Wereldoorlog en is daarmee een van de beter bewaarde middeleeuwse steden in Duitsland. Maar de stad kent een veel langere geschiedenis. Ze is ontstaan uit het grote Romeinse **castellum**, Castra Regina, zetel van het Romeinse legioen Italia III. De Romeinse aanwezigheid duurde ruim drie eeuwen en liet ook in de moderne stad nog resten na.*

Het castellum van Regensburg werd gebouwd in het midden van de tweede eeuw op een strategische plek niet ver van waar de rivieren Naab en Regen in de Donau uitmonden. Het lag ook aan het begin van de zogeheten 'Donau Limes'. Vanuit Castra Regina werden de forten stroomopwaarts bevoorrad. Castra Regina verving een veel kleiner legerkamp. Dat eerste Romeinse fort (gebouwd rond het jaar 60) lag een stuk oostelijker en verder verwijderd van de Donauoever. Het werd tijdens de zogeheten Macromanen oorlog (130 na Chr.) volledig verwoest.

Tekst: Joost Vermeulen; overige foto's: Mark Rammers. Dit artikel is mede mogelijk gemaakt door een bijdrage uit het Matchingfonds en met dank aan het Duits Verkeersbureau en de Deutsche Limes-Straße

Het nieuwe fort

De belangrijkste keuze om het nieuwe fort dicht bij de rivier te bouwen en niet het oude fort te herbouwen was het feit dat, ter hoogte van waar in de Middeleeuwen een brug over de Donau zou komen, stroming en diepgang ideale omstandigheden boden voor de bouw van een haven. Dat maakte niet alleen de aanvoer van de enorme hoeveelheid steen die nodig was voor de bouw van dit fort een stuk eenvoudiger, ook het transport van materiaal en manschappen naar de verderop langs de Donau gelegen forten werd daardoor gemakkelijker. De ruwe brokken kalk- en zandsteen die nodig waren voor de bouw (40.000 kubieke meter steen) werden gewonnen in een 20 kilometer stroomopwaarts gelegen groeve. Bij het huidige dorp Kapfelberg zijn de restanten van deze groeve nog te zien. Nadat de enorme rotsblokken, waarvan sommige duizenden kilo's wogen, op de bouwplaats op maat gehakt waren, werden ze direct op hun plek aangebracht. Het restafval werd vervolgens weer afgevoerd. Zes kilometer ten westen van het fort hebben archeologen onlangs nog een deel van deze stort ontdekt.

De plek waar het nieuwe fort werd gebouwd lag ook gunstiger ten opzichte van een aantal oeroude verbindingswegen. Langs de zuidoever van de Donau liep een weg, die later door de Romeinen ook in gebruik werd genomen als grensweg, de *via iuxta amnem Dunavium* (Donau-oeverweg). Niet ver ten westen van het legioensfort lag ook een doorwaadbare plek. Archeologische vondsten ter plekke toonden aan dat deze overgang al eeuwen voordat de Romeinen zich hier vestigden in gebruik was. De noord-zuid-weg die op deze voorde aansloot liep tot ver in Bohemen.

Tijdens de bouw van het fort, die rond 170 n.Chr. moet zijn begonnen, werden de Romeinen in eerste instantie geconfronteerd met een enorme tegenvaller. De bodem van het bouwterrein bleek veel drassiger dan gedacht. Archeologisch onderzoek heeft laten zien dat tijdens de bouw een stuk van de muur die het dichtst bij de rivier lag, al na twee lagen steen begon te verzakken. Men heeft daarna het hele terrein van ruim 23 hectare alsnog van een laag zand en kiezelstenen voorzien. Die laag bleek op sommige plakken wel 70 centimeter dik. En ook

▲ Reconstructie van de plattegrond van *Castra Regina* met daarin verwerkt de vindplaatsen van opgegraven restanten en daarop schematisch ingetekend de militaire barakken. Detail van een gemeentelijk informatiebord naar een tekening van Th. Fischer. (FOTO: WIKIMEDIA COMMONS)

◀ Het oude centrum van Regensburg op een heden-daagse plattegrond van de stad. Het zwartgelijnde blok geeft globaal de loop van de muren van *Castra Regina* aan. (KAART: WWW.TOURISMUS.REGENSBURG.DE)

◀ Regensburg aan de oever van de Donau. (FOTO: WIKIMEDIA COMMONS, KARSTEN DÖRRE)

▲ Deel van de inwijdingsinscriptie van de legioencommandant Marcus Helvius Clemens Dextrianus boven de belangrijke oostelijke toegangspoort uit 179 in het historisch museum van de stad.

► Ter hoogte van de Dachauplatz is in de grote parkeergarage ruim veertig meter van de oostelijke muur van het Castra Regina te bezichtigen.

►► Restanten van de zuidoosthoek van het Romeinse fort in de buurt van de Ernst-Reuter-Platz.

heeft men onder de poortgebouwen extra funderingen aangelegd.

In 179 kon het fort uiteindelijk worden ingewijd. Ter gelegenheid daarvan werd door de legioencommandant, Marcus Helvius Clemens Dextrianus, boven de belangrijke oostelijke toegangspoort een grote inscriptie aangebracht. Van de oorspronkelijke tekst, die bijna 10 meter lang was, zijn twee stukken uit het midden bewaard gebleven. Omdat de inscriptie opgesteld was in de gebruikelijke formele stijl, met een lange lijst van opsommingen van de keizerlijke afstamming aan het begin, kon op basis van de twee resterende delen de hele inscriptie gereconstrueerd worden. De twee delen van de inscriptie zijn nu te zien in het historisch museum van de stad Regensburg.

Meer restanten

Wie nu Regensburg bezoekt kan op een groot aantal plekken nog de restanten van het Romeinse fort terugvinden. Vooral van de oostelijke buitenmuur zijn grote delen nog *in situ* bewaard gebleven. Bijvoorbeeld bij de Ernst-Reuter-Platz, waar de zuidoosthoek van het fort goed te zien is. Wie vandaar in noordelijke richting de Martin-Luther-Strasse volgt, ziet op verschillende plekken de grote stenen van de muur die als fundament voor de latere bebouwing zijn gebruikt. Ter hoogte van de Dachauplatz is in de grote parkeergarage ruim veertig meter van de muur te bezichtigen. Ook de noord-oosthoek van het fort, die zich ter hoogte van St.-Georgen-Platz bevindt, is nog duidelijk te herkennen. Op de hoek van het plein

is de Romeinse muur nog tot op een hoogte van drie meter aanwezig.

De smalle straat Unter den Schwibbögen die hier naar links gaat, volgt precies de lijn van de voormalige noordmuur. Na driehonderd meter kom je dan bij het best bewaarde deel van het hele fort, de restanten van de noordelijke toegangspoort, de zogenaamde Porta Praetoria.

De Porta Praetoria bestond oorspronkelijk uit een dubbele, zes meter hoge onderdoorgang geflankeerd door twee 7 meter brede, vooruitspringende torens. Beide torens telden drie verdiepingen en hadden een hoogte van 20 meter. Boven de onderdoorgang bevond zich een etage die de twee torens met elkaar verbond. Vermoedelijk was die etage bedoeld als een weergang en telde zij vier vensters. Van dit poortgebouw is nu nog, tot een hoogte van 11 meter, de oostelijke toren bewaard gebleven, plus de westelijke van de twee onderdoorgangen. De oostelijke onderdoorgang werd waarschijnlijk al aan het einde van de derde eeuw dichtgemetseld. De westelijke toren bleef nog tot in de Vroege Middeleeuwen overeind. Maar werd daarna gesloopt om plaats te maken voor de noordelijke muur van het nieuwe bisschoppelijke paleis. De oosttoren stond nog tot in de 17e eeuw bekend als de 'Wasserturm', de toren aan het water. Aan het einde van die eeuw werd hij echter ingebouwd in het dan nieuw te bouwen bisschoppelijke 'Brauhaus' (brouwerij). Bij de sloop van een deel van de brouwerij in 1855 kwam hij echter weer tevoorschijn.

In de afgelopen jaren is het complex uitvoeriger gerestaureerd, waarbij aan de achterzijde, op de binnenhof van het bisschoppelijk paleis, nog onderdelen van de binnenmuur zijn ontdekt.

Verwoestingen en herbouw

Castra Regina is in de loop van drie eeuwen een aantal malen belegerd en is daarbij één keer zelfs vrijwel geheel in de as gelegd (rond 260). Aan het begin van de vierde eeuw wordt het castellum echter geheel herbouwd. Na enkele decennia van relatieve rust wordt Castra Regina in 357 opnieuw aangevallen door 'Barbaarse' stammen. De nog resterende Romeinse bezetting van het fort trekt zich terug en de Alemannen nemen bezit van het fort. Uiterlijk verandert het fort daarna weinig. De muren die beschadigd waren bij de inval zijn binnen enkele jaren voor het grootste

▲ Deel van de oostelijke Romeinse muur in de dr Martin-Luther-Strasse.

▲ De noordoosthoek van het Romeinse fort heeft zich ter hoogte van de huidige St.-Georgen-Platz bevonden. Hier resten van een hoek-toren en deel van de Middeleeuwse bouw.

◀ Castra Regina, restanten van de noordelijke toegangspoort, de zogenaamde Porta Praetoria.
(FOTO: WIKIMEDIA COMMONS)

gedeelte weer hersteld. En als stadsomwalling zullen ze nog tot ver in de Middeleeuwen het beeld van de stad bepalen. Om pas in de eeuwen daarna langzaam uit het stadsbeeld te verdwijnen. De Romeinse bebouwing op het binnenterrein van het fort: de prefectuur, de onderkomens van de manschappen en ook civiele restanten als badhuizen en mogelijke tempels, verdwenen echter allemaal vrijwel direct onder nieuwe bebouwing. Pas tijdens restauratiewerkzaamheden aan de Romaanse Niedermünsterkerk aan het begin van deze eeuw, werden de fundamente van militaire barakken, de buitenmuur van een groot complex - wellicht de woning van de garnizoenscommandant - en die van een badhuis aangetroffen. De opgravingen onder de Niedermünsterkerk zijn alleen na aanmelding en onder begeleiding te bezichtigen. Van de stedelijke bebouwing uit de Romeinse tijd, de *vicus* die zich ten westen van het fort moet hebben bevonden, zijn geen sporen bewaard gebleven. In de afgelopen tien jaar zijn bij de aanleg van een nieuwbouwwijk aan de oostkant van de nieuwe stad wel een aantal zogeheten *villa rustica's* opgegraven. De belangrijkste vondsten die daarbij gedaan werden zijn te zien in het historisch museum. ◀

- www.limesstrasse.de;
- www.regenburg.de;
- www.tourismus.regenburg.de

**MEER
INFO**

🚩 'Document Niedermünster' onder de Romaanse Niedermünsterkerk. Onder deze kerk werden fundamente van militaire barakken, de buitenmuur van een groot complex - wellicht de woning van de garnizoenscommandant - en die van een badhuis aangetroffen. (FOTO: REGENSBURG TOURISMUS GMBH)

🚩 'Document Niedermünster' onder de Niedermünsterkerk.

▲ Romeins kapiteel uit het fort Castra Regina, vermoedelijk uit de 3^e eeuw n.Chr., blootgelegd bij een opgraving onder de Donaumarkt in 2014. (FOTO: WIKIMEDIA COMMONS)